

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Испред и иза

Илија Бакић

Лепљивим нитима стрмоглавце окачен о једну од кула близнакиња, Спајдерман, у тренуцима досаде, чита најновији број Марвел стрипа у коме два авиона које су отели терористи Зла лете према Трговинском центру. Намера фанатика је да ударе у зграде и сравне их са земљом (или, тачније, до земље). Међутим, у последњем трену, Арнолд Шварценегер ступа на сцену и спречава катастрофу. Задовољан што је правда поново тријумфовала маскирани момак одлаже свеску у џеп трико-костима и стрмоглављује се до дна урбаног кањона да тамо, преобучен и уредно зачешљан, сачека зелено светло на семафору и пређе на другу страну улице.

Истовремено, тајни агент 007, у служби њеног величанства, с дозволом да љуби и убије, лешкари крај голишаве шпијунке која га (не)воли и пали ТВ. На екрану маринци јурцају према хоризонту једне од Осовина Зла, тенкови турирају моторе а бомбардери изручују паклене товарице по фабрикама средства масовног уништења. Ипак, у силосима, балистичке нуклеарне ракете Зла управљене су према градовима Слободног света, док техничари отварају вентиле на танковима препуним нервних бојних отрова... Бонд, Џејмс Бонд, притиска дугме на даљинцу. Доста је било ових петпарачких серија са глумцим дијалозима, дебилним заплетима и супер специјалним ефектима. Боље би му било да се, по 20-ти пут, посвети својим живим и кооперативним партнеркама, закључи и попије магичну плаву таблету.

У беспућима снега и ватре малим хобит са дружином маршира према крају света да у њега баца Зло прстење. Док подвижницима зној штима очи а леђа пуцају, Гандалф приповеда како ће бити ако не учине оно што морају: сиромашни ће бити још беднији а богати још богатији, СИДА ће харати као куга, ефект стаклене баште, озонске рупе и нафтне мрље јачати и ширити се... Срећом, сад, пошто су ишмарали Кинг Конга, велики подухват ће успети и свет ће уживати у топлим заласцима сунца, пун чисте воде и свежине ветрова.

(Не)далеко одатле, млади чаробњак са фенси ожилком на челу и високим рејтингом код шипарица, на часу немогућих чаролија слуша мрачне приче о врхунским злоделима. Професор, у чију добронамерност јуноша сумња, говори о фантазијама техно-мистика Нормалаца да се клонирана људска ћелија усади у материцу мајке (која је, по природном реду, сестра) и пусти да се роди по лицу идентична са својим једнојачаним близанцем старијим 40 година. То биће је, истовремено, и ново и старо у другом а истом телу. Развој његовог ум и свести непредвидив је и ризичан јер никакав божански обзир није му свет. Чак ни Онај-чије-име-се-не-сме-изговорити није био толико безобзиран да покуша извођење оваквог богохуљења и то треба да је наук свим младим полазницима академије у Хогсворту.

Прсата и наоружана Лара Крофт, пак, луња подземним ходницима. Сенке лелујају пред подигнутом бакљом. Изненадни шум тера је да скрене у бочни пролаз. Заплетена у паучину јасно чује куцкање калкулатора и строги глас који декламује: „Да, дефинитивно. Они су лажирани завршни рачун. У тоталној су дубиози. Банкротирани. Ако ово сазнају на берзи - поновиће се Црни петак. Морамо то да спречимо. Спалићемо папире и фалсификовати резултате. Слободно тржиште ништа не сме да угрози“. Схвативши шта је открила Лара репетира пуцаљку. А од Индијане Џонса, са све шеширом и бичем, ни трага ни гласа: нит пише нит се јавља...

Ипак, просечни анонимни конзумент масовне (не)културе зева.

Устаје из фотеље и креће у купатило. Док обавља уобичајене тривијалности једним ухом слуша откуцаје сата. Још који минут и стару годину смениће нова што, руку на срце, није ништа импозантно али симболици стављања новог календара на зид не може се одолети. У магновењу покушава да се сети онога што је постало прошлост у протеклих 365 дана и ноћи. Али, све му се помешало у клупко без реда и редоследа.

Да, биле су зима-пролеће-лето-јесен (можда не баш тим редом) и поново зима, сви колико-толико топли и хладни, суви и кишовити, мање или више него је уобичајено; био је здрав али и у болници управо кад је одржана светска премијера новог научно-фантастичног филма; повећали су му плату па је смањили; слушао је опасну „Говедину“ Џукачког синдиката; није успео да купи ауто; стрип о свемирском бичу божијем добио је поштом управо кад и позив за бракоразводну парницу; гласао је више пута и зато пропустио пренос доделе Оскара...

А могао је све да прескочи покривен шареним, истањеним ћебетом куљеним на распродаји још пре неколико ратова и дочита романе о алтернативној историји у којој је победио Трећи Рајх и онај о змајевима који су прелетали униформисаног постмодернисту. И...?

С блиске дистанце која подразумева изостављање целомудрених академских расправа све је једнако стварно и измишљено у овој 2002. години, као и у оној која јој је претходила а биће и у оној-тамо која долази...

Слике целулоидних спектакала или слике настале по описима из џепних или тврдокоричених књига нису ни боље ни бедније од оних емитованих као вести дана.

А, кад се све сабере, нису ни мање важне.

Ко данас говори истину? Политичари, државници, професори, пророци, спаситељи, глумци, писци, певалке, стрипације?

Немојте ме засмејавати.

Ко је онда важнији обичном, свакодневно безименом типу коме забијају лакат у ребра и који се гура, гази (и газе га) од јутра до вечери па сутра опет, све до спасоносног викенда који увек протраја?

Пита ли га неко за нешто?

Ако га и питају да ли ико слуша одговор?

Каква корист од једног или другог?

И, стварно: Јесу ли хобити обавили посао или су оманули? ■

ИНТЕРВЈУ: ВОЈИСЛАВ МИЛУТИН, КЊИЖЕВНИК

За вернике речи

Новосадски песник и приповедача Војислав Милутин након седам година привидне тишине, колико је протекло од књиге „Службена белешка“, огласио се у издавачкој кући Фондација група Север лирским романом „Брат“ у који се, како о њему вели академик Миљивој Ненин, „тешко улази, а из којег се још теже излази“. Ова се цео живот боји вука. На крају је поједе пастир коме највише вјерује, вели Милутин у прологу, уз својеврсно упозорење: *истините речи нису лепе; лепе речи нису истините...* „Брат“ је једно од најбимнијих дела савремене српске књижевности будући да се до сада објављена четири тома: „Опис ума“, „Школе римске“, „Лопис страсти“ и „Дело конач краси“, простиру на више од 1.650 страна, а у припреми су пети и шести.

● **Страхујете ли од тога да ће „Брат“, управо због свог обима, остати непрочитан?**

– Да. Биће укупно 2.600 страна. Још треба да изађу из штампе два тома. Пети том, двоумим се између наслова „Коштац“ или „Клаона“ је завршен. Шести том „Нови варвари“ се приводи крају у рвању, боју са вештачком интелигенцијом. Сулудо и неразумно? Не. „Брат“ је роман писан за ужи круг људи, за вернике речи, који размишљају својом главом и који ниједан исказ не прихватају здраво за готово, већ га подводе под сумњу и проверавају. Сумња је покретачка снага живота самог, па тако и културе и уметничког дела. Свестан сам да живимо у времену у којем је све брзо, од хране до књижевности. Обескрајени обешћу поседовања материјалних добара, која је плод грамзивости и пљачке, нови варвари, самозвани предводници људ-

Фото: М. Стајић

чена кроз институције. И дошао сам до Конгрегације за ширење вере, коју је 1622. основао папа Гргур XV. Сишао сам у тај извор, обишао сваку жилу, сваки његов рукавац. Уместо вести испоручује нам се закључак, лаж! Хана Арент је наивно веровала да стално лагање нема за циљ да народ поверује у лаж већ је циљ да се у ништа не верује. Виљем Кејси, секретар ЦИА крајем осамдесетих година прошлог века, недвосмислен је, јасан: „Знаћемо да је наш програм дезинформисања завршен када лаж буде једино у шта јавност верује.“ Роман је спона сирових, сурових докумената, судбина људи који су заиста постојали – и маште. Замислићем је као врста трилера, у којем напетост расте до прснућа у четвртој томи, као у Равеловом „Болеру“.

● **Рукопис је у самом почетку растао као „Мрежа“ да би тек негде пред улазак у штампу постао „Брат“?**

– Као и данас, и у време о којем пишем људима је владала мрежа, мрежа сплетки, смицалица... Разлика је у томе што данас доушници нису потребни. Шта ће? Интернет, мрежа, најсјајнији је до сада измишљени алат лажи за уништавање човекове мисли и убијање душе. Ми смо изашли из стварности и ушли у машине. Сада се ми њима прилагођавамо, уместо оне нама. Будући да је главна нит радње смештена у једну породицу, да прати однос два брата, које ни сестра не може да помири, јер старијег под своје ставља Римска курија, школује га и потом враћа како би проверавао – ипак ми је на крају био ближи назив „Брат“. Уосталом, сви смо ми браћа. Овај назив ће нас довести и до Великог брата који узгаја ново стадо на својим ливадама и својом тору, нове варваре. Велики брат је зло које се непрекидно школује и усавршава.

● **Ненин ће рећи да је „Брат“, „опора књига у којој је сваког ретка избија поезија“?**

– Србољуб Митић има стихове: *Опесми свет*. Њега сматрам за једног од највећих српских песника. А за Србољуба је мало ко чуо. Његова је, заправо наша, несрећа што је имао само четири разреда основне школе па га ни критичари ни теоретичари не узимају за озбиљно... Дакле, у „Брату“ сам пустио приповедача и песника да се смењују. Дању се даривају речи а ноћу душа. Мисао сам заогрнуо у једноставност, трудио се да језик романа буде „дечији“, с обзиром на то да само код деце још има присности и неискварености. Покушао сам и да, колико год је то могуће, буде очишћен од туђица. И да буде веродостојан. На пример, не може у 17. веку топовско ћуле да разбије верицу. Наравно, користио сам при томе бројне алате које књижевност нуди, попут алегорије, ироније, сарказма... Први пут да сам задовољан оним што сам написао. У прологу романа стоји: „Не стрепим од било чијег мишљења и суда у вези са овом проецијом. Тело је сурово место. Душа се чини лепшом.“

Мирослав Стајић

Шта је писац који маште нема?

● **У роману једног од јунака „општују“ да живи више са књигама и природом, да лута кроз повјест и не види шта се на јави догађа; да бежи од збиље... Колико је тим речима писац заправо описао – себе?**

– И мало и много. Одавно сам ја мртав за књижевну стварност. Нисам прилагодљив и уклопљив у збиљу важећег књижевног и читалачког укусу, канону. Сулудо и неразумно? Не! Побегах из збиље да њену суштину разоткријем. Четири су ми ослоња: документ, писма у роману обухватају више од 150 страна; природа, трагање за Богом увек нас доведе пред природу; писана реч-књижевност, филозофија... од мистика са истока до Пруста, Џојса и човека без особина – Роберта Музила; те машта. Шта је писац који маште нема?

ске врсте, убеђују нас речју и силом да су посед и корист једина мера човека. У том лудилу материјалног мисао да је човек мера свега се убија. Људи су душом и духом све сиромашнији. Свест о томе да је савремено доба лишено етике и поетике нагнала ме је да пустим песника и приповедача да заједно причају и певају. То је друга, условно речено, препрека за читање овог романа, јер је он саткан од поезије. Један мој пријатељ, познати књижевни критичар, отворено ми рече: *Војо, твој роман тражи целог мене, ја за њега немам времена јер морам да живим од приказа и осврта који су често површни*. И можда ће заиста бити мало оних који ће данас за романом „Брат“ посегнути, али уверен сам, убеђен у то да ће доћи доба када ће се он читати.

● **Иако је реч о историјском роману, највећим делом смештеном у 17. век, у његовим је основама – пропаганда?**

– Деведесетих година прошлог века био сам велики заговорник *лепих речи*, „западне цивилизације“. Био сам убеђен у то да они преносе вести, информације, док се сви други баве пропагандом. После свих дешавања на овим просторима почео сам да истражујемо корене, извор пропаганде, кад је озвани-

ЧАСОПИСИ

Агон

(Академија уметности Бањалука)

Једини часопис на простору Републике Српске који се бавио анализом и опсервацијом позоришног живота, те визуелних комуникација у новом броју доноси три текста млађих аутора, Мирка Димића, Младена Кокосара и Соње Ђурић, који тематизују питања театарских, филмских и продукцијских феномена. Зоран Ђурић је свој запис посветио годишњици Александра Сергејевича Пушкина, а ту је и Ђурићев превод Бајке о златној рибици, који је послужио за поставку истоимене представе у Градском позоришту Подгорица. Наташа Глишић врло студиозно представља монографију о чувеном Уљеши Којадиновићу, коју је написала Бранка Санчанин. Ту су и два сећања. Једно на историјат оснивања Академије уметности у Бањалуци из пера првог декана и професора др Миљка Шиндића, као изузетна грађа за неку будућу историју позоришта у РС. Друго је туžno сећање на изузетног педагога, професора, глумицу, интелектуалца, Марицу Вулетих Наумовић. И у овом броју „Агон“ објављује драмски текст аутора млађе генерације, а овога пута је то „Теута, (И)лирска краљица“ ауторке Свјетlane Ђурић.

У новом броју овог дуговеког часописа за књижевност и теорију једно поглавље, под називом „Врт“, које је приредио Владимир Гвозден, посвећено је односу књижевности и економије. Друго пак поглавље, „Илуминације“, у фокусу има (не)моћ женског ауторства, а прилоге су што написале што приредиле Зорана Симић и Јелена лалатовић. На осталим страницама овог броја „Поља“, објављени су поетски и прозни текстови Дејана Алексића, Дарка Тушевљаковића, Боривоја Герзића и Павла Зељића, као и разговор са Николом Шантом који је водила Радмила Гикић Петровић. „Златна греда“ доноси књижевно-теоријске есеје Душана Пајина о Димитрију Митриновићу, Андрее Попов Милетић о причама Маријане Чанак, те Војислава Донића о прози Ибрахима Хаџића. Међу критичарским судовима нашли су се и они о књигама Слободана Јовића „У кострети“ (Владан Бајчета), Сташе Бајац „Рука у ватри“ (Владислава Гордић Петковић), Тибора Варадија „Трагом резервне историје“ (Драгиња Рамадански)...

Поља

(Културни центар Новог Сада)

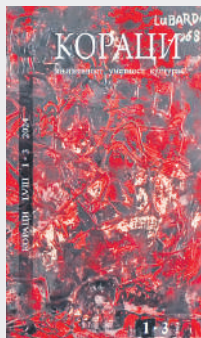
У новом броју овог дуговеког часописа за књижевност и теорију једно поглавље, под називом „Врт“, које је приредио Владимир Гвозден, посвећено је односу књижевности и економије. Друго пак поглавље, „Илуминације“, у фокусу има (не)моћ женског ауторства, а прилоге су што написале што приредиле Зорана Симић и Јелена лалатовић. На осталим страницама овог броја „Поља“, објављени су поетски и прозни текстови Дејана Алексића, Дарка Тушевљаковића, Боривоја Герзића и Павла Зељића, као и разговор са Николом Шантом који је водила Радмила Гикић Петровић. „Златна греда“ доноси књижевно-теоријске есеје Душана Пајина о Димитрију Митриновићу, Андрее Попов Милетић о причама Маријане Чанак, те Војислава Донића о прози Ибрахима Хаџића. Међу критичарским судовима нашли су се и они о књигама Слободана Јовића „У кострети“ (Владан Бајчета), Сташе Бајац „Рука у ватри“ (Владислава Гордић Петковић), Тибора Варадија „Трагом резервне историје“ (Драгиња Рамадански)...

Кораци

(Библиотека „Вук Караџић“, Крагујевац)

Нове „Корак“ отвара песма новосадског књижевника Мирослава Алексића „У врту“, а ту су и поетски и прозни записи Дамира Јоџића, Невене Карановић, Драгице Стојановић, Милене Благојевић, Елизабете Георгиев, Крста Милошевића, Жељка Гавиловића и Марине Шур Пухловски. Рубрика „Корак“ доноси одломак романа у рукопису Тијане Алексић, док „Меридијани и паралеле“ представљају прозу турског писца Инама Качачија и поезију пољске ауторке Јадвиге Малине. У овом броју часописа Стеван Јовићевић промишља о положају књижевности у времену садашњем, док се Лела Вујошевић бави театарским погледом на положај жене у патријархалном друштву XIX века. Свој теоријски текст Павле Зељић је посветио концепту тела у поезији Васка Попе, док се Марија Јока посветила лику Лоле Монтез из романа Милоша Црњанског „Кап шпанске крви“.

Ново изгледају као да су рађене по нацртима Ђорђа де Кирика, крећу возом за Асмару. Путују кроз брда боје земље, и брда обрасла шумама. Све време се успињу, вијадуктима и обронцима кањона. Поред њих се ређају домородачка села са окупним кућама купастих кровова, и железничке постаје. У Асмари, на главном тргу, окруженом зградама са колонијама какве се могу видети у свим градовима и деловима градова који су припадали фашистичкој Италији тридесетих и четрдесетих година, од Коса и Кефалоније, до Асмаре и Тјенцина, је огромна маса униформисаних људи, од берсаљера са шеширима са кићанкама од фазановог перја, до босоногих црнопутих аскера у фесовима, и пионира, омладинки и омладинца из разних дечјих и омладинских организација. И ту Ђорђа и његове другове, после церемоније, раздвајају. Ђорђа, после пар дана, укрцавају у хидроавион Империјалних авиолинија, и преко Картума, Александрије, Палерма и Напуља, одвозе у Милано. У Милану слећу на језеро Идроскало, које је касније од аеродрома за хидроавионе

Владан Матић

Из Масаве, чије зграде у колонијама изгледају као да су рађене по нацртима Ђорђа де Кирика, крећу возом за Асмару. Путују кроз брда боје земље, и брда обрасла шумама. Све време се успињу, вијадуктима и обронцима кањона. Поред њих се ређају домородачка села са окупним кућама купастих кровова, и железничке постаје. У Асмари, на главном тргу, окруженом зградама са колонијама какве се могу видети у свим градовима и деловима градова који су припадали фашистичкој Италији тридесетих и четрдесетих година, од Коса и Кефалоније, до Асмаре и Тјенцина, је огромна маса униформисаних људи, од берсаљера са шеширима са кићанкама од фазановог перја, до босоногих црнопутих аскера у фесовима, и пионира, омладинки и омладинца из разних дечјих и омладинских организација. И ту Ђорђа и његове другове, после церемоније, раздвајају. Ђорђа, после пар дана, укрцавају у хидроавион Империјалних авиолинија, и преко Картума, Александрије, Палерма и Напуља, одвозе у Милано. У Милану слећу на језеро Идроскало, које је касније од аеродрома за хидроавионе

претворено у миланску Аду Циганлију. У Милану, фашистички омладинац Ђорђо похађа курс за преводиоце. Учи руски, српски, персијски и хинди, уз обавезне скраћене курсеве немачког и енглеског. По завршетку курса, Ђорђо Борети придодат је команди гарнизона стационираног у Спалату у Далмацији. Где га затиче капитулација Италије и заробљавање од стране југословенских партизана. Док га воде на стрељање, као италијанског шпијуна, стрељачки вод пресеће групу официра из Врховног штаба, међу којима је и члан совјетске војне мисије. Који препознаје Ђорђа којег је виђао у кући Милана Борића, коју је посећивао са Др Рихардом Зоргеом и његовим помоћником Бранком Вукелићем. Ђорђе је сада шифрант придодат Врховном штабу. Преживљава десант на Дрвар, евакуишу га на Вис, па одатле пребацују у ослобођени Београд. Не знајући шта би са собом, остаје да ради у Армији и после завршетка рата. током једног одмора, посећује породичну кућу у Цавтату, распитује се за оца и осталу родбину. Дочекује га ћутање.

Онда долази 1948. Ђорђе схвата да је његова биографија (Шангај, фашистичка омладина, италијанска армија, и што је сада још горе – залагање за њега високог совјетског официра) много сумњивија од биографија већине оних који су ухапшени „по линији Информбироа“ и одлучује се на бег. Облаци цивилно одело, седа на ноћни воз за Љубљану, и пред зору прелази аустријску границу. У совјетској окупационој зони се јавља у прву армијску јединицу. Пошто после неколико недеља установе да вероватно није југословенски шпијун, Совјети ни сами не знају шта с њим да раде. Шаљу га у Москву, где је официр који га је спасао од стрељања пре неколико година сада генерал ГРУ. Шетајући обалама реке Москве, и гледајући огромне степенасте палате крај њених обала, Ђорђе се, на моменат, враћа у детињство, у Шангај и његову авенију Бунд. А онда улази у свој нови лик. Георгиј Милановић Борич је сада преводилац придодат штабу ГРУ у Ташкенту. Одатле путује диљем Средње Азије, некадашњим Руским и Кинеским Туркестаном. Доспева, на крају каријере, у Кабул, у штаб совјетске армије, са којом се повлачи, прво у Душанбе, па у Алма Ату, где се пензиониса. ■

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

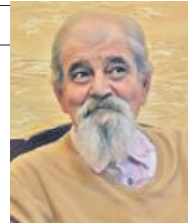
Улазак у нови лик

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Разоткривање зла

„Без сведока“, Сесар Аира (Агора, 2022)

Пише: Милан Р. Симић

Аргентинци пишу најбоље приче на свету, у својим причама највештије обједињују знања из најширег књижевног спектра. Збиркама прича Луисе Валенсуеле, Саманте Швевлин и Гиљерма Мартинеза обележене свим атрибутима најоствареније књижевности, придружила се и чудесна збирка прича *Без сведока* коју потписује Сесар Аира. Нема им равних у жанровским поигравањима, језичкој изградњи текстова, избору тема, стварању алтернативних светова у којима и не примећујемо када је фантастично претворено у реално ма колико били вешти читаоци. Тако се осећамо читајући и књигу *Без сведока*. У прилици смо, читајући приче Сесара Аира, да сазнамо шта је традиција универзума. Мало ли је? Одговор налазимо у причи *Божја чајанка*. Није ли та чајанка настала из осећаја личне Божје празнине и ништавила, његове досаде и меланхолије? Не обичне, осећаје ли мирис „вечне меланхолије“? Традиције се не могу искоренити из друштва која су их створила. Аира нам даје одговоре, али зналачки оставља и места за наша питања, пре свега у причи *Пикасо*. Бити Пикасо, или имати Пикаса – питање је сад!

Сама прича *Без сведока*, једна је од најкраћих прича у овој збирци, али као и друга кратка прича *Колица*, заправо су краткопрозна ремек дека. У причи *Колица* догађа се нешто уистину необично, нешто што се до тада није догађало. То нешто је срж приче која нас умно голица, трагамо за решењем а оно нам изгледа све удаљеније. То трагање постаје главни читалачки посао, разрешити енигму, да би нам Аира лагано и зналачки, разоткрио, уз све снажнију напетост, да је у питању ЗЛО; ... а у причама увек постоји нека замка, иначе не би биле занимљиве и не би биле приче (прича *Пикасо*). Ништа мање нам се и прича *Без сведока* не чини као чворна веза између писца и његовог дела. Савршенство умећа писања. Уосталом, и све остале приче у збирци, има их седамнаест, које се преплићу описима разноликости што јесу лично пишчево излагање света. То се посебно односи на причу *Музички мозак*, али за њом ништа не заостају ни приче које јесу густ преглед сећања на детињство. Строга су селекција евоцираних садржаја што се скупа, као целина, „увлаче“ у једну изразито необичну причу у којој оно за које смо склонили да каже-

мо и да зовемо стварност – а стварност је оно што се дешава, више не личи на обичну, такозвану редовну ситуацију. У овом краткој осврту вредно је још нешто напоменути. Природно, и *Без сведока* читаоцима нуди албум са својим ликовима. У албуму су потпуне, да тако кажемо, „слике“ тих легитимних јунака рукописа, али посебно су необични „јунаци“, ако можемо тако да кажемо: колица и музичка кутија, филмови: *Тих две хиљаде филмова и даље живе у мени...*, зачујујуће дејче игре, књижевни часопис Атина, пас, Пушкинов новчаник, ... велик, направљен од зелене коже са величанственим рељефом у виду сложене арапске, споља с обе стране прекривен фигурама од стаклених перли. Тај новчаник је припадао Пушкину, а према легенди имао га је у цепу када је убијен, патуљци, скулптура медева у Парку Арауку (наслов приче).

Уистину, то вреди прочитати, дуго ће се памтити. Сви носимо разноврзне успомене у себи, али ретки су кадри заронити дубоко у њих и дозволити да поново остваре своје тренутке. Наравно, код свих аргентинских приповедача у делима се може пронаћи, сетимо се само Борхеса, Кортасара, Сабата, подоста чистих филозофема. Штавише: мисао, када начини напор да истражи своје корене, може настојати, чак и несвесно, да се врати у своје непостојање – пише Аира. Занимљива су и његова опажања (прича *Пикасо*): Познато је да сликари морају да умру, да престану да стварају, како би њихове слике достигле истинску вредност. Или: *Зар књижевност није била свет наопачке?* Помињају чворну везу између писца и дела проналазимо и у антологијској причи *Пас*. Накратко сам видео његову фигуру, у апстрактном пејзажу (бесконачности) и осећао сам тугу, али смирену тугу, готово естетску, као да ме туга

видела са једнаке даљине као што сам ја гледао пса. Туга. Бесконачност. Чворна веза. Писац. Дело. И поново, „пра-сак“ филозофеме: Све пролази, зато смо и ми овде. Вечност, или њени мање-више успешни привиди, не припадају животу (прича *У кафеу*). Само је живот непоновљив. Када је тако, онда је потпуно на месту опажање Сесара Аира да *Умирање је превисока цена коју плаћа неуспели писац попут мене зато што је постао књижевност*. Протумачите како желите, наравно, оно неуспели писац не односи се на Аиру, дакако. Јер, он сам пише – У уметности постоји услов који је испред сваког другог: бити добар у томе што радиш. Аира је тај услов на задивљујући начин испунио. И да завршимо. Прочитане овакве књиге негују наша памћења. Ваистину негују. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Дисторзија истине редактора за осетљиви садржај

Пише: Ђорђе Писарев

Довољно је само пратити вести које се последњих година све чешће појављују и на званичним светским агенцијама које претендују да испрате све оно што се дешава, сервисе које дакле користе и остали папирни и електронски медији, па да се љубитељи књижевности запитају шта се то дешава и нађу у својеврсној “контроверзи” око питања слобода и аутономије књижевности, политичке и расне коректности, питања како време утиче на дела, па чак и питања да ли је могуће “ревидирати” литературу, тј. историју књижевности?

Већ смо, дакле, током протеклих година били у ситуацији да прочитамо како, на пример, проблем може бити и то што су књиге о Винету Карла Маја “препуне расистичких описа староседелаца америчког континента”. (Не улазимо, наравно, у причу а шта се то заиме бога десило са тим истим староседеоцима који су неуспешно покушавали да се супротставе најезди белих колониста?) А тек проширена вест која је на агенцијама, својевремено, била тек пикантерија, али су је зато готово сви пренели:

“Након што су књиге Роалда Дала и Ијана Флеминга у Великој Британији преправљене како би се ‘прилагодили’ модерном времену, што је изазвало бројне критике, иста судбина је задесила и књиге Агате Кристи. Из њених су дела уклоњени расистички изрази и неки делови текста су измењени. Романи и приче о Поароу и госпођици Марпл прошли су измене тако да су изворни одломци или прерађени или уклоњени у новим издањима која је објавио ‘Харпер Колинс’. Та нова издања су или већ објављена или су била пред изласком, а била су подвргнута ревизији тзв. редактора за осетљиви садржај. Наведене су бројне промене у делима славне списатељице насталим од 1920. до 1976. године, у деловима који садрже описе, увреде или референце на етничку припадност – посебно за ликове који нису из Уједињеног Краљевства. Промењен је и вокабулар. Израз ‘оријентални’, на пример, уклоњен је, заједно са другим расним описима у неким случајевима. У роману ‘Смрт на Нилу’, у одломку који описује црног слугу како се це-

ри јер разуме потребу да ћути о инциденту, више не стоји да је црнац или да се смеши. Уместо тога, он једноставно ‘клима главом’. Уређивања укључују измене и допуне монолога ликова као што су госпођица Џејн Марпл или Херкул Поаро. ‘Тајанствени догађај у Стајлсу’ из 1920. године измењен је тако да се Поароов коментар да је други лик ‘Јевреј, наравно’ више не појављује. Млада жена описана као ‘циганка’ сада се назива само ‘млада жена.’”

Дешавају се и готово невероватне, апсолутно непредвидљиве ствари попут оне да су се чак и књиге о петоро пријатеља списатељице за децу Инид Блајтон, у одређеним “околностима” наашле на списку “некоректих”: И она је, наводно, каже се, неке своје ликове приказала као увредљиве стереотипе, а примедбе за расизам (?) опште су место. Чак је и Чарлс Дикенс већ дуго под знаком сумње јер је “с висине” посматрао, сагледавао и описивао “примитивне” народе у британској колонији, а да се и не спомиње да је врло сумњив (антисемитизам?) зато што је његов чувени негативац из “Оливера Твиста”, Фејгин, Јеврејин.

Па тек податак да је извесни Школски округ из америчке државе Јута повукао Свето писмо из наставног програма за основне и средње школе због “вулгарног и насилног садржаја”. (Каже се да је овај потез уследио пошто се један родитељ пожалио, указујући да књига није примерена за децу!)

На листи спорних књига су, између осталих, и романи о Харију Потеру Џоан Роулинг, па чак и “Слушкиња на прича” Маргарет Етвуд. На ранијим листама књига чија се забрана тражила у школама и библиотекама нашла су се и културне дела америчке књижевности попут “О мишевима и људима” Џона Стајнбека и “Убити птицу ругалицу” Харпер Ли.

Не тако давно, и велики Марио Варгас Љоса позбавио се опасностима од олаке ревизије, тј ревидирања овај пут не историје, него дела из историје књижевности и оних дела која би тек требала да буду написана.

- У случају политичке коректности реч је о ничем другом него о нападу на слободу. И на тај се начин ваља односити према том феномену и према његовим адвокатима. Према феномену као дисторзији истине, а према његовим адвокатима као ситним, неаутентичним човечуљцима. ■

СЛОВО НА УРУЧЕЊУ НАГРАДЕ ИЗ ФОНДА „БРАНКО ЂОПИЋ”

О златној паучини и сребрној магли

Радомир Уљаревић

У ово глумо доба разговара се само с духовима и споменама, а ја, ево, размишљам о златној паучини и сребрној магли твојих прича, и о страшном крају који те је задесио у логору Јасеновац. Пишем, драги мој Зијо, а нисам сигуран да и мене, једном, не чека сличан крај у овоме свијету по коме још путује куга с косом, каже Бранко Ђопић у писму Зији Диздарићу, наводећи Лоркине ријечи: Црни су им коњи, црне потковице.

Прошле су већ четири деценије од Ђопићеве опорукe: Збогом, лијепи и страшни животе!

Лијепи и страшни животе, данас са нама овдје није ни Горан Петровић, ближији, писац толиких чаролија, зналац тајни о ситничарницама и о најкрупнијим догађајима овога, и онога свијета, о лијепим и страшним стварима.

Лијепи и страшни животе, како је Бранко Ђопић отишао из овог свијета више говори о онима због којих је морао да оде, него о њему самом. Он је све чинио да овај свијет учини бољим, а овај свијет је, показујући своје страшно лице, све учинио да се ослободи тог свог добротвора.

Кад сам први пут читао приче Бранка Ђопића, чудно сам се колико су оне,

још прије тог читања, на мене утицале, колико су те приче биле моје. Ђопић је својим ведром захватао из оног архетипског бунара у ком наш народ чува све благо српскога језика, а над којим и ми можемо да се огледнемо, и по мјери свог дара да захватимо – тако се остварује тај утицај у књижевности, и у животу.

Једнако и сада, кад први пут откривам неке нове књиге, и неке друге ауторе, налазим да су и они на мене утицали прије него сам их читао – како је то уопште могуће, а то се одиста догађа. Да се то провјерити, али се не да разумјети.

Захваљујем члановима Жирија који су ме својом одлуком обавезали да се поново вратим тим ауторима и њиховим књигама. Прије других, да се поново вратим Бранку Ђопићу, чија доброта је уткана у наивне поступке његових јунака.

Ред је да захвалим и мојим јунацима, ликовима које сам у овим кратким приповијеткама заступао, и у њихово име ја сам сада овдје. Хвала Нику, Спасоју, Јулиусу, Макарију Марковићу Маркану, Киру, Раскољникову и Баби, Кафкином двојнику, Борхесовом имењаку, Данилу

Шестом, и другима. Сви су они изашли из својих аутентичних приповиједака и умјешали се међу грађане. Сада они живе заједно са другима, са једнако права на живот.

Лијепи и страшни животе, све те приповијетке, имају свој реални, мистички живот, јер оне су постојале одувјек, ја сам их само преузео и записао, у најкраћем облику, оне су биле живе и прије тога чина, мислим на њихово интуитивно искуство које оставља жиг трансцендентног.

Лијепи и страшни животе, чини се да је питање сажетог приповиједања у односу на широко засновано приповиједање питање времена – чини се да вријеме спорије протиче у дужој неголи у краћој приповиједи. Краће приповијетке су као какви пресовани исјечци из живота.

Лијепи и страшни животе, писац само покушава да врати сјећања која су заувјек изгубљена, и нужно, та сјећања почињу да личе на измишљене приче, задобијају форму фантастике. Иако сам сваки пут покушавао да напишем неку реалистичку причу, заглавио бих у маштаријама. То је заправо надомјештање оног што је преотео заборав, као нека врста сталног умирања и превазилажења себе, јер човек себе у потпуности превазиђе једино кад умре.

ХОМО ПОЕТИКУС

Зраци

Перица Марков

Тодору
Манојловићу

Грејеш ме сунце грејеш
И ја не могу
Дуго да те посматрам
Док ме милујеш.

Зраци твоји
Пролазе сваку твар;
Тако сматрам.

О, кад могао бих, рецимо
Само на кратко
Да заспим
На тренутак бар?

Или
Можда у кружењу да Ти кажем
Да је топло и да је светло
У нашем дому
И још што-шта успут

У то јутро
Сунчано
Пре него те поздравим
И кренем на пут....

из рукописа

Ужарена грудва стихова

● Награде из Фонда Задужбине Бранка Ђопића уручене су на свечаности у САНУ Радомиру Уљаревићу за збирку кратких прича “Међустаница” и Гордани Ђилас за збирку песама “Хватање месечине”. Говорећи о збирци песама Гордане Ђилас, дописни члан САНУ проф. др Јован Делић је истакао да њена поезија “згушњава и утеже свет, па песничка слика света, скупљеног у ужарену грудву стихова, постаје поетичка жижа ове осећајне, топле, сновидовне и евокативне књиге”.

Лијепи и страшни животе, сви ти ликови су оживљени са мање или више успјеха, а то је било могуће јер су они прошли кроз искуство смрти, што они, на неки свој начин свједоче – ја бих тај књижевни поступак назвао мистичким реализмом као формом фикције, а фикција лијепој књижевности даје печат стварног.

Хвала и читаоцима који се мало помало удружују са овим знаним и незнатим јунацима у настојању да превазиђу своје могућности, и да уз помоћ ликова из ових приповиједака испричају своју причу која је по природи приповиједања сваки други пут другачија, као да се догађаји понављају као у књигама, а догађаји, заправо, стоје у мјесту. Одавде се види како су непомични, и непорочни, јер се они не тичу људи, догађаји су паралелна стварност у којој јуродиви налазе пуни смисао, а обични људи само испуњавају, лаички речено, природни закон постојања и непостојања, у овоме свијету по коме још путује куга с косом и они коњаници што Црни су им коњи, црне потковице, док ми размишљамо о златној паучини и сребрној магли Ђопићевих прича.

У причама је она животодајна, спасоносна ријеч која бијаше на почетку, и из које је све настало. Оно зрно пшенично, које, ако ако ли умре, много рода роди. ■

ИЗАЗОВИ КОНЗЕРВАЦИЈЕ

Хромолиотографија

Пише: Данило Вуксановић

Уистину филмски повратак слике Влаха Буковца „Благовештенски сабор у Сремским Карловцима 1861.“ која је насликана 1901. године поводом 40-годишњице Сабора на основу литографије изведене по фотографијама Стефана Вулпеа, подсетила је јавност и на хромолиотографију са истом представом црквено-народног Сабора Срба којим је председавао патријарх Јосиф Рајачић. Хромолиотографија, која се чува у

колекцији Галерије Матице српске, откупљена је од Милана Токина из Новог Сада 1961. године и тренутно је изложена на актуелној поставци у Музеју Војводине након конзервације и реставрације. Бишебојни литографски отисак, хромолиотографија, много је познатији под именом олеографија и представља верну репродукцију сликарског дела, одштампаног у техници литографије у боји отиснуте са камене кречњачке плоче. Хромолиотографија је усавршавања током прве половине 19. века у литографским заводима Минхена, Берлина и Беча а за име технике, њен потпуни развој и примену у уметничке сврхе заслужан је алзашанин Габриел Енгелман. Сам термин олеографија (латински-oleo/уље, грчки-графо/пише) је популарнији од прецизнијег термина хромолиотографија и осмишљен је у меркатилне сврхе као ефектан назив за репродукције сликарских дела. Исто тако, овај назив упућује на примену уљаних штампарских, „масних“ боја у литографској техници. Репродукције познатих уметничких дела у техници олеографије биле су веома популарне и имале су функцију репрезентативног зидног украса у стану а набављале су се у специјализованим продавницама. Специфичност ове технике је у коначној завршној обради и додатном штампарском поступку и начину опреме, којима олеографије добијају варљиви изглед сликарског оригинала. На нашим просторима имале су функцију патриотских икона доступних свима без обзира на статус. Један од најпознатијих издавача олеографије за подручје Краљевине СХС, касније у Краљевини Југославији, био је Петар Николић из Загребца. Он је водио *накладу и трговину уметнина* у којој је нудио на продају велики број различитих штампарских репродукција, међу њима су биле и олеографске репродукције уметничких слика. На предисту његове публикације, која је била заправо ценовник, стајало је: „слике уљене (олеографије) навучене на платно без стакла“. У његовој штампарији је 1901 – 1902. године настала и хромолиотографија „Благовештенски сабор године 1861“ Влаха Буковца као и чувене, надалеко познате представе у истој техници „Сеоба Срба“ Паје Јовановића или „Херцеговачки збег“ Уроша Предића.

Штампани бојени слој хромолиотографије који се налази у танком туткалном наносу веома је осетљив за чишћење и непостојан на дејство хемијских растварача. На основу вишегодишњег искуства рада на конзервацији и реставрацији хромолиотографија у атељеу Галерије Матице српске примењује се својеврстан конзерваторски приступ. Приступ конзервацији и реставрацији заправо комбинује искуства и поступке из две различите области: конзервације уметничких дела на папиру и реставрације слика на платну. На основу анализе оштећења, пре почетка конзервације утврђује се поступак у консултацији са кустосом – историчарем уметности. Стандардни поступци за ликовна дела у свим техникама, као што је чишћење бојеног слоја, примењују се и на олеографију, али са специфичностима које произилазе из саме технике штампе и врсте боја и подлоге. Постојање слепог рама, на који је напето платно, уводи принцип структуралне конзервације слика на платну. Промене карактеристичне за папир, услед повећања киселости, захтевају примену метода конзервације и реставрације папира. Неутрализација у раствору тзв. кречне воде, ојачавање у раствору метилцелулозе (специјалног везива за конзервацију папира), подлепљивање на нови слој јапанског папира и нови слој ланеног платна, у суштини понављају поступке који су примењивани у прошлости током израде оригиналне хромолиотографије. Основни задатак конзервације, осим да сачува уметничко дело од даљег пропадања, јесте и покушај повратка дела у првобитно стање. Реконструкција недостајућих делова допуњује се новим јапанским папиром који се потом ретушира акварел бојама. Коначно, подлепљена хромолиотографија напет се на нови слој рам и урамљује у оригинални украсни рам. Важно је истаћи како хромолиотографије имају изузетну документарно-историјску вредност иако се не ради о оригиналним уметничким делима. Оне нам говоре о важној улози репродукције уметничког дела у историји као и о значају политичке поруке која је утицала на националну свест посматрача. Зато их треба чувати и изучавати. ■

НА МАРГИНИ 69. СТЕРИЈИНОГ ПОЗОРЈА

Индијанци, духови и остали

Пише: Светислав Јованов

Поднаслов представе „Било једном у Новом Саду“ редитеља Андраша Урбана и ансамбла Новосадског позоришта – којом је отворено овогодишње Стеријино Позорје и која спада у мали број фестивалских догађаја које је публика испратила бурним овацијама – гласи „мањинска екстраваганца са пуно музике, плеса, духова и Индијанаца“. На крају фестивала, неминовно се намеће утисак да овај поднаслов умногоме одликава не само профил представа 69. Позорја и домете наше (на домаћем тексту засноване) једногодишње продукције, него и дилеме везане за позиције и тежње самог позоришта у нашој, локалној ниши савременог, „пост-апокалиптичког“ светског театра.

Наравно, годишње издање фестивала, будући зависно од постојеће продукције не може – без обзира на разлике у мерилима селектора, жирија, критике, шире стручне јавности и публике – пружити основу за неке дугорочне закључке о поменутом стању и тежњама. Па ипак, као што се на позорници првенствено режирера КОНТЕКСТ, а тек потом ТЕКСТ, тако ни профил Позорја не одређује начин расподеле награда – већ избор смера који се промовише. А на том плану, и одабрани материјал (представе), а још више начин његовог вредновања (укључујући награде) указују у већини случајева на поприличну конфузију.

Најпре, конфузију у погледу начина упризорења нових домаћих драма. На једној страни, заморно конвенционална и статична режија Ивице Буљана готово сасвим је угушила поетске и лудичке одлике текста Виде Давидовић „Мали ратови и кабине Заре“ (а нагласила њене помодне димензије). С

друге стране, интелегентна, асоцијативно густа, иако често хаотична (и већ помало тематски анахрона) драма „Режим исцељења“ Тање Шљивар о телесним (индустријска храна, загађење, вирус) и духовним (мистицизам, шарлатанство, *brainwashing* друштвених мрежа) пандемијама, у визури Бојана Ђорђевића се претвара у смесу претенциозних поука и ирационалних сценских вежби. Једино у случају комада „Кишни дан у Гурвичу“, солидне слике тоњења универзитетског интелектуалца кроз слојеве аустријске социјалне мочваре, редитељ Себастијан Хорват успева да ефектно, сједини постмодерни натурализам породичне приче са продорним социјалним увидом и маштовитом решеним (душевним и физичким) просторима.

Друкчији примери конфузије – али са сличним исходима – могу се уочити у представама засно-

ваним на тзв. ауторским стратегијама редитеља. И, док се у случају нове верзије „Брода за лутке“ Милене Марковић, у режији Кокана Младеновића, може говорити о тежњи ка новом стилском тумачењу, много успешнијем на визуелно-динамичком и симболичком него на психолошком плану, ауторски пројект редитељке Анђелке Николић „Сирота Милева из Босне у нашој цивилизацији године 1878“ тек у ретким тренуцима постаје нешто више од бизарне рехабилитације једног пионирског потхвата (Албина Подградска) – најпре због насилног и репетитивног наметања „постдрамских“ техника. Најзад, представа „Очеви и оци“, коју су на основу романа Слободана Селенића уобличио драматизатор Ката Ђармати и редитељ Вељко Мићуновић, представља на неки начин фокус поменуте конфузије, такорећи њен „врлог“. Солодно уобличена напетост у три паралелно вођена нивоа радње (генерацијски распед, идеолошки сукоб, менталитетско/културна дистанца), сугестивна музичка матрица и висок ниво глуме код већине главних

актера – шта би се томе још могло замислити? Целина представе, међутим, најпре сигнализира усилењем (редитељско)поступка – психолошки сукоб контра „постдрамског“ метода; потом, „културолошки“ план збивања сугерише да су менталитетске и

културне разлике не само непрометиве него и добре; најзад иза реторске „критике комунизма“ се скрива једно „реставрацијско“ схватање друштва као непроменљиве светине.

Вратимо се, поново, поменутом поднаслову Урбанове представе: како видимо, много је „духова и Индијанаца“ у нашем актуелном позоришту (самим тим, неизбежно, и на Позорју). Ко смо (онда) ми, одакле долазимо, куда идемо? Ова три Кантова – дакле, конкретна, животна и позоришна – питања ретко се у последње време разматрају на домаћим сценама. Отуда се нашем позоришту смеши (да не кажемо: цери) могућност да – због растуће неотпорности на изолационизам, помодност, кулкуланство и ретроградне митове – постане управо једна врста „мањинске екстраваганце“. Којој неће много помоћи чак ни „пуно музике и плеса“. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Писма турских мачака

Оја Бајдар
(Агора, 2023)

Реч критике

Оја Бајдар (1940) је савремена турска прозаисткиња, вишеструко награђивана у својој домовини, превеојена на више језика.

Чини се да у савременој књижевности заиста постоји читава посебна врста романа у којима су мачке главни јунаци, често чак и из првог лица. Роман Оје Бајдар управо је писан из те перспективе: људски свет онеобичан је кроз визуру галерије мачака јунака и јунакиња које контемплирају свој свакодневни живот, коментаришу догађаје у људском друштву (онолико колико стигне до њих, или колико сматрају да је уопште важно), с љубављу помешаном са мало презира према ипак очигледно јаднијој људској раси.

Мачке јунаци овог романа расту су дилем Турске и Европе, повезане породичним или пријатељским везама, и дописују се преко мирисних писама које једна другој шаљу преко обуће и одеће својих власника, или чак преко коверата правих писама. Мачији свет има своја паралелна, често врло духовита правила, и своје сопствене институције, људима невидљиве – тако мачка Ноћка планира да тражи објашњење од комшијских канаринаца због чега је

њихова власница била нељубазна према њеној, а мачка Флекица на локалној конференцији Удружења за друштвено унапређење слободних мачака држи предавање о статусу мачака у развијеним европским државама, пошто је она сама са својим власницима путовала и живела у пет различитих европских земаља. Кроз овакве приче се, полако, коначно открива и тужни контекст који повезује власнике мачака јунака – радња романа смештена је на почетак осамдесетих, када је у Турској војним ударом насилно смењена власт што је резултирало огромним бројем хапшења, мучења и убијања не само политичких противника нове власти, већ и интелектуалаца, новинара и студената. Многи од власника мачака протаргани били су принуђени да беже из своје домовине, потпуцајући се по Европи, где често није били примани са добродошлицом (отуд и жалба за канаринце). У различитим читањима стварности, у роману Оје Бајдар људске трагедије мешају се са мачијим, осветљавајући из необичног угла један од најтурбулентнијих периода турске историје.

Настасја Писарев

Цитат

Дакле, мој Парсифал никада није пронашао свој замак, уздахнула је Нина: Артур је био у праву; ми кућне мачке смо заиста као робови. Наша тела и наше судбине зависе од каприца других. Нисмо уопште слободне нити независне. Оне басне у којима су мачке симбол независности мора да су измислили људи који су их држали у заробљеништву.

Потонула је дубље у своја размишљања о концепту слободе мачака. Заправо, кад се боље размисли о томе, тешко да се и за људе може рећи да су слободни. Заиста, могуће је да ниједно биће није уистину слободно. Та помисао јој је деловала и разумно и привлачно.